

NADALJEVANKA O SLOVENSKI BESEDOTVORNI TEORIJ

Tudi po oceni J. Toporišiča moje besedotvorne monografije ostajajo temeljna spoznanja iz tega dela: tvorjenka je pretvorba jezikovnosistemske in ne govorne besedne zveze, kot trdi kritik; število, razvrstitev in vrste besedotvornih pomenov je mogoče objektivizirati skladenjsko – s pomensko podstavo (stavčne) povedi, besedotvorne vrste pa z zgradbo skladenjske podstave; število naglasov pri zloženkah je odvisno predvsem od njihove morfemske zgradbe.

Jože Toporišič's review of my monograph on word formation has failed to discredit my basic findings: a complex word is a transformation of a phrase that belongs to the *langue* rather than to, as my critic would have it, the *parole*; the number, distribution and types of word-formational meanings are objectifiable syntactically, by means of the semantic makeup underlying a (clausal) sentence, and word-formational meanings are objectifiable by means of the structure of the syntactic base; the number of stresses in a compound depends primarily on its morphemic structure.

1 V prejšnji številki SR je moja knjiga Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zložen (dalje Slovensko skladenjsko besedotvorje), Ljubljana 1988, doživela obširno oceno J. Toporišiča pod naslovom Tretjič o besedotvorni teoriji,¹ katere izrazita nenaklonjenost temelji v glavnem na prepričanju o »ne/omaj/nosti«² kritikove besedotvorne teorije (421). Tako je, vsaj formalno, pretrgana rdeča nit slovenskega skladenjskega besedotvorja, ki sem jo skušala iskati nekako od Vodnikove oziroma Metelkove slovnice dalje, s pomembnimi postajami pri Levstiku, po svoje pri Miklošiču, izrazito pa pri Brezniku in seveda Toporišiču.²

2 Za obravnavano Toporišičevo kritiko je značilno, da negativno razmerje ne raste samo iz predmeta ocene, se pravi iz knjige Slovensko skladenjsko besedotvorje, ampak da se ta negativizem skuša stopnjevati še s pritegnitvijo v obravnavo moje, pred osmimi leti obranjene disertacije³ (421; 438; 435, op. 60; 436, op. 62, 64 idr.), Toporišičeve ocene te disertacije⁴ (421, op. 1 idr.), njegovih (neobjavljenih?) pripomb nanjo (421, op. 1), z »omeji/tvijo/ na stvari, ki so v očitnem nasprotju z našo /Toporišičevo/ teorijo«⁴ (435), z zabrisanim razmerjem med tem, kar je (že) pri avtorici knjige in česar pri kritiku (še) ni (npr. o modifikacijski tvorbi glagolov, pridevnikov, 427), s prirejenimi interpretacijami knjige (npr. samovoljno številčenje besedotvornih postopkov, 423, trditvev o izenačevanju vršilnika s snovjo, 428,

¹ Prim. SR 38 (1990), št. 4, 421–440.

² Prim. Iz zgodovine obravnavanja tvorjenk, zlasti zložen slovenskega knjižnega jezika, Slovensko skladenjsko besedotvorje, 33–50.

³ Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku, Ljubljana 1983, 497 str.

⁴ Prim. A. Vidovič-Muha: Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku, Znanstvenoraziskovalno delo v okviru usmerjenih raziskovalnih programov na Filozofski fakulteti v Ljubljani v letu 1983, Ljubljana 1984, J. Toporišič na str. 453–476; ločena ocena (istega dela) B. Pogorelec in M. Orožen na str. 477–486.

o »fuzionira/nju/« (kritikovih) besedotvornih pomenov, 428, idr.). Negativizem je stopnjevan tudi z oblikovanjem t. i. potencialnih, vedno seveda strokovno negativnih okoliščin, kot npr. »/š/e bolj **bi** se ta neprimernost /da se vršilnik izenači s snovjo/ pokazala, če **bi** avtorica upoštevala tu ustrezne tvorbe iz samostalnika, pri čemer **bi** se ji *mariborčan* (vlak) izenačil s *kisikom* /.../« (428), ali z apriornimi razvrednotenji, npr. »/a/vtorica se je /.../ razpisala« (431), »avtorica ne pozna mojega članka« (432, op. 43), »avtoričino besedovanje« (432), »avtorica /si/ nekako prizadeva rušiti mojo teorijo« (435), »avtorica /je/ zablodila« (436), »zago-netno besedovanje« (426), »se /.../ ne splača podrobno pregledovati« (438) ipd., s podtikanji o necitiranju, npr. »/p/ozneje – v predavanjih (morda imam to tudi že kje tiskano) – pa sem prišel do spoznanja« (452–426), »/m/isel (ali se opira na kako z gledovanje, ne vem)« (428), z zamolčanjem celih knjižnih poglavij (gl. dalje 2.2), po drugi strani pa s pretiranim izpostavljanjem problematike, ki je v knjigi bolj ali manj drugotna, npr. vprašanja naglasa zajemajo tretjino ocene, čeprav so v knjigi obravnavana vsega skupaj morda na nekaj straneh.

Avtor takšne kritike izgublja prepričljivost zlasti še, ko skuša tudi metodologijo ocenjevanega dela z enim stavkom razvrednotiti (440).

2.1 V zvezi z disertacijo, ki jo po skoraj desetih letih kritik aktualizira, naj povem naslednje: disertacija z naslovom *Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku* je bila oddana natančno pred osmimi leti – februarja 1983 – in po dveh ločenih, vendar obeh pozitivnih ocenah, uspešno obranjena novembra istega leta. Objava obeh ločenih mnenj iste komisije – Toporišičevega na eni strani ter mnenja Pogorelčeve in Orožnove na drugi – ohranja javnosti dostopno strokovno razmerje posameznih članov komisije do mojega dela.

Že iz naslovov obeh del – knjige in disertacije – je razvidno, da sem v knjižni besedotvorni monografiji prenesla težišče obravnave iz samo zloženke besedotvorne vrste na predstavitev skladenjskega pretvorbno-tvorbenega besedotvorja, ki z vzorčnimi primeri drugih besedotvornih vrst predstavlja teoretično podlago za njihovo kasnejšo celovito predstavitev približno tako, kot se je to zgodilo z razčlenitvijo zloženkega gradiva. Prav sprememba vsebinskega težišča mi je narekovala opustitev tistih poglavij iz disertacije, ki se vsaj direktno ne nanašajo na skladenjsko pretvorbno-(besedo)tvorno problematiko oziroma tistih, ki v tem okviru ne prinašajo nič novega. Takšna so med drugim poglavja o tonemskem naglasu, ki jih sedaj kritik (posredno) izpostavlja (436, op. 62), in v disertaciji bolj ali manj sistematična kritična predstavitev redakcije zloženek v SSKJ, kar kritik spet navaja kot pomanjkljivost knjige (430),⁵ in še marsikaj drugega.

⁵ Sodim, da zasluži problematika samostojno obravnavo, po eni strani v zvezi z redakcijami drugih tvorjenk, zlasti z vidika razmerja med t.i. besedotvornim in slovarskim pomenom, po drugi pa tudi z redakcijo netvorjenega predmetnomenjskega besedišča glede na celovito tipologijo razlag – besedotvorne, pomenskosestavinske (sememske), v tem okviru še so- in protipomenske.

2.2 Oceno Slovenskega skladijskega besedotvorja je mogoče ločiti nekako na tri dele, in sicer na kritiko besedotvorne teorije, v manjši meri razčlenitve zloženkih in v tem okviru še na kritiko naglasne teorije. Glede na temeljna poglavja knjige je v kritiki z enim samim negativističnim stavkom odpravljena zgodovina slovenskega besedotvorja (433), za katero npr. češki jezikoslovec J. Filipcec meni, da je »dragocena ne samo za slovensko jezikoslovje«;⁶ sploh ni omenjen slovarček besedotvornega izrazja z naslovom *Pojasnila nekaterih pogostejših strokovnih poimenovanj* (183–185), geselso predstavljen tudi v angleščini (195–196), razmeroma obsežen povzetek v slovenščini (175–181) in angleščini (187–194), *Imensko kazalo* (197–199), *Stvarno kazalo* (199–211), *Navajani viri* (211–217), *grafične ponazoritve* – devet binarnih in drugih grafov, *začetna Spremna beseda* (5–7) ter v gradivu navedena (poleg zloženkih) tudi višjestopenjska tvorjenost.

2.2.1 Preden v okviru skladijske pretvorbno-(besedo)tvorne teorije spregovorim o kriterijih, po katerih sem uravnavala obe problemski področji besedotvorja, besedotvorne vrste in besedotvorne pomene, je nujno spregovoriti o nekaterih principih pretvorbno-(besedo)tvorne teorije, ki se v kritiki kažejo kot temeljni konflikti.

Predvsem gre za Toporišičevo stališče, v kritiki tudi prvič eksplicitno izraženo, da je besedna zveza, iz katere po pretvorbno-tvorbenem procesu nastaja tvorjenka, prvina govora in ne (jezikovnega) sistema – torej govorna podstava v pravem pomenu besede: »Pripomnim naj, da mi 'govorna podstava' pomeni možen delček besedila ('govor' = Desaussurjeva 'parole') /.../« (422); to pomeni, da tvorjenk kot pretvorb (po kritikovo) govornih besednih zvez, slovenski jezikovni sistem sploh nima; če bi to držalo, bi bilo slovensko slovarsko besedišče tako po strukturi kot po približno 60% manjšem obsegu, kolikor ga je vezanega na tvorjenke, v okviru vsaj indoevropskih jezikov izjemno.

Mislím, da je besedna zveza, iz katere tvorjenka nastaja, lahko samo jezikovno-sistemska⁷ z eno samo izjemo, vezano na sklope (o tem kasneje); ravno vključenost v jezikovni sistem (langue) nam omogoča predvidljivost tako slovnične zgradbe skladijske podstave – besedne zveze, iz katere nastaja tvorjenka, kot tudi njene besedne zapolnitve. Kot je znano, je skladijska podstava vsaj na prvi stopnji

⁶ Prim. oceno J. Filipca, *Slovinská slovotvorba, Naše řeč, ČSAV*, r. 73, 1990, str. 257–259, cit. str. 258; za Izvestja beloruskega jezika (št. 1 ali 2, 1991) je napisala oceno A. Belskaja (v tisku); pri nas se je v zvezi s knjigo oglašil T. Pretnar, *Beseda kot zgodba in besedilo: Ada Vidovič Muha, Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženkih*, *Dnevnik*, 18. 4. 1989.

⁷ Slovenski strukturalistični jezikoslovec R. F. Mikuš, ki pa je objavljajal predvsem v francoščini in (deloma) v hrvaščini, loči (po Ch. Ballyju) t. i. aktualizirane sintagme, ki po govornem aktu takoj razpadejo, in t. i. avtomatizirane sintagme, kar so po njem tudi (tvorjene) besede, njihova obstojnost je neodvisna od govornega akta, saj so del (leksikalnega) sistema; o tem obširno Mikuš npr. v svoji disertaciji *Principi sintagmatike – Rasprava o sintagmatsko-strukturalnom jedinstvu čovječjeg govora*, Ljubljana 1956, 157 str., kasneje objavljena pod naslovom *Principes de la syntagmatique*, Bruxelles 1977.

vedno nestavčna, in sicer podredna, priredna samo v primeru (prirednih) medponskoobrazilnih zloženk (*bel-o-modr-o-rdeč*); glede njene besedne zapolnitve, npr. pri navadnih izpeljankah, tvorjenkah iz predložne zveze in medponsko-priponskih zloženkah, velja, da imajo v jedru vedno zaimek ali glagolski primitiv – neke vrste »proverb« – besede torej, ki so s svojo pomensko posplošenostjo primerna podstava za obrazilno morfemizacijo; v odvisnem delu skladijske podstave pa so le tiste predmetnopomenske besede, katerih korenski morphem je ohranjen v tvorjenki.⁸ Ponavljam v knjigi pa tudi sicer že večkrat izraženo stališče, da je besedotvorje del jezikovnega sistema, (v svoji pretvorjeni varianti) skladijska podravina, ki jo kot **enota** določa pretvorjena varianta tvorjenke – **skladijska podstava**.

V svojo definicijo govorne podstave kritik vnaša pojem »pomenske vsebine bodoče /tvorjenke/« (SS 1976, npr. 119), v razpravi Teorija besedotvornega algoritma (dalje TBA, 142) pa pomenske podstave: »Govorna podstava je obenem tudi pomenska podstava bodoče tvorjenke/.!«⁹ Enako tudi v kritiki (422). Naj se to razume kot izenačevanje govorne podstave s slovarskim (sememskim) pomenom tvorjenke? Če to drži, potem je pojem govorne podstave nepotreben, tvorjenka ima tako kot vsaka druga korenskomorfemska beseda svoj (slovarski) pomen; s tem seveda tudi odpade problematika besedotvornega pomena – najdemo se v okviru češke in deloma ruske besedotvorne teorije, kjer se s pojmom besedotvornega pomena sploh ne ukvarjajo. Kot je znano, Toporišič ta pojem priznava pri navadnih samostalniških izpeljankah. Govorna podstava in njena interpretacija vnaša torej večplastno strokovno neskladje: najprej v smislu uvrstitve tvorjenk v jezikovni sistem ali zunaj njega, potem pa tudi v smislu razmerja med t. i. besedotvornim in slovarskim (sememskim) pomenom.

Glede na vse povedano se mi ne zdi, da »brez potrebe zamenjuje/m/ izraz ‚govorna podstava‘ s ‚skladijska podstava‘« (424), saj ne gre samo za zamenjavo izraza, ampak za precej različno razumevanje besedotvorja, ki dobesedno zahteva »izrazno« zamenjavo. Pri kritikovi trditvi, »/d/a se izraz ‚govorna podstava‘ ne da zamenjati z izrazom ‚skladijska podstava‘«, ker skladijskopodstavno enaka primera kot *majhna hiša* in *višji kuhar* dajeta različne »vrste tvorjenk, prva izpeljanko (*hišica*), druga sestavljenko (*nadkuhar*)« (423), gre za dvojni nesporezum: kot rečeno, problematika govorne podstave nasproti skladijski ni vprašanje

⁸ Za besede, ki so bile že tvorjene prevzete v slovenščino, ni vedno mogoče vzpostaviti pretvorbno-(besedo)tvornega procesa, ker pač ni (v slovenščini) besed, iz katerih so nastale, take so npr. tvorjenke z *-logija*, *-grafija*, *tele-*, *agro-* ipd. Tvorjenost takšnih besed je mogoče dokazovati z nadomeščanjem, npr. *bio-logija* : *filo-logija*; Toporišič vnaša v teh primerih v skladijsko podstavo nebesedne sestavine tvorjenke, »tehnika za *agro-*« (438). Ni jasno njegovo stališče, »da so končaji kot *-logija*, *-grafija* ipd. na pol obrazilni: /S/koraj že na stopnji priponskih obrazil /..!« (438, op. 72).

⁹ Pomensko podstavo sem v Slovenskem skladijskem besedotvorju opredelila med drugim kot možnost za »izpostavitev/ev/ pomensk/e/ razločevalnost/i/ skladijske podstave« (10) – v tem smislu je uporabljena v kritiziranem primeru *buržoaznodemokracijski* (438).

»izraza«, ampak predvsem vprašanje njegove uvrstitve v Desaussurjev govor (parole) ali sistem (langue); s tega vidika je navedena utemeljitev nerazumljiva. V zvezi s čisto konkretnima primeroma pa seveda drži, da sta zgradbi skladijske podstave enaki, kar ima za posledico uvrstitev obeh tvorjenk v isto, tj. modifikacijsko skupino (gl. v knjigi npr. 176–178, pa tudi dalje v besedilu). Različna distribucija njunih obrazil – desnega priponskega pri modifikacijski izpeljanki in levega predpanskega pri sestavljenki – pa ima tudi svojo skladijskopodstavno utemeljitev: merni (kakovostni) pridevnik se vedno pretvarja v priponsko obrazilo, vrstni v predpansko.

Nerazumljivo je, da se kritika ni dotaknila **meril, načel**, po katerih so določane besedotvorne vrste in besedotvorni pomeni. Tako je zamolčana bistvena prvina knjige – njena teoretična podstava, iz katere izhajajo tudi vse konkretne rešitve.

Temeljni nesporazum med kritikom in predmetom kritike je v tem, da se kritik v veliki meri loteva konkretnih rešitev in jih primerja s svojimi konkretnimi rešitvami, pri čemer pušča ob strani dejstvo, da prihajam do takšnih in ne drugačnih (konkretnih) rešitev (npr. v zvezi s številom, razvrstitvijo, tipologijo besedotvornih pomenov, v zvezi z besedotvornimi vrstami, postopki zanje idr.) zaradi izpostavljenih kriterijev, ki se jih dosledno držim. Kritikova trditev o »nevzdržn/em/ oporekanj/u avtorice knjige njegovim/ teoretičnim rešitvam« (440) ni točna, saj ne gre za oporekanje »teoretičnim rešitvam«, pač pa za iskanje (teoretičnih) izhodišč, načel konkretnih (besedotvornih) rešitev; tako pa ne vemo, na podlagi česa se je kritik odločil npr. za šest besedotvornih pomenov¹⁰ in ne za štiri kot Breznik¹¹ ali za štiriindvajset kot Bajec¹² – če se omejim na samo domačo literaturo. Tudi za »bodcanje« ne gre, če želim opredelitev uporabljenih pojmov, če ne morem sprejeti kot *razlago*, da je npr. vezljivost »nedvomno valenca« zlasti še, ker tako kot kritik vem, da ima »ta izraz /.../ deloma različno pojmovanje pri raznih jezikoslovcih /.../« (434).

Odgovori na mnoga besedotvorna vprašanja v zvezi z besedotvornimi pomeni, pa tudi z besedotvornimi vrstami, z utemeljitvami morfološkega obrazila oziroma sploh z definicijo pojma obrazilo, pa tudi v zvezi z mestom in številom naglasov v tvorjenki in še z marsičem drugim so vezani na spoznanje o skladijskem izhodišču vsake tvorjenke. Upoštevanje definicije tvorjenke kot pretvorbe (transformacije) definirane besedne zveze – skladijske podstave – prenese težišče raziskovanja besedotvornih vprašanj na tisti del skladnje, ki je v pretvorbeni zvezi z besedotvorjem – na t. i. **besedotvorno skladnjo**: besedotvorne vrste so v pretvorbeni zvezi s funkcijsko (besednozvezno oziroma stavčno), besedotvorni pomeni pa s povedno skladnjo – skladnjo povedi (v knjigi str. 10).

¹⁰ Gl. op. 13.

¹¹ A. Breznik, Zloženke v slovenščini, Razprave AZU II, Ljubljana 1944, 55–76.

¹² Prim. A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika I; Izpeljava slovenskih samostalnikov, Ljubljana 1950, 126–128.

2.2.1.1 V okviru besedotvorne skladnje je mogoče izpostaviti kot kriterij števila in vrst **besedotvornih pomenov** možnost njihove pretvorbene povezave s pomensko podstavo povedi (propozicijo). Če izhajamo iz spoznanja, da so besedotvorni pomeni globinske povedne propozicije, potem jih v najboljšem primeru ne more biti več, kot je sestavin propozicije in tudi pomensko lahko ustrezajo le tem sestavinam.¹³

Tako je temeljna delitev propozicije na povedje in udeležence (delovalnike in okoliščine) izločila kot prvi, od drugih ločeni besedotvorni pomen dejanja, lastnosti, stanja (De, L, S) kot pretvorbo povedja; postavitve tega besedotvornega pomena na prvo mesto ni samovoljno, saj ima »deloma predrugač/eno/ zaporedje« (428) svojo propozicijsko utemeljitev. Za besedotvorni pomen so se pokazali relevantni še delovalniki (D), ki (v stavčni povedi) lahko prevzamejo vlogo npr. vršilca – D1 (mesto osebk), rezultata – D4 (mesto tožilniškega predmeta) in sredstva – D6 (mesto orodniškega predmeta), pa tudi krajevne in časovne okoliščine. Za besedotvorne pomene je bistveno, da se (potencialni) D1 pretvarja v besedotvorni pomen tvorjenke, ki poimenuje živo – vršilec dejanja (Vd), nosilec lastnosti ali povezave (Nl/p), ali neživo – predmet za opravljanje dejanja (Pd),¹⁴ nosilec lastnosti, povezave – neživo; (potencialni) D4 gre v rezultat dejanja in je vezan samo na samostalniške izpeljanke iz glagola, (potencialni) D6 pa v sredstva dejanja; okoliščini kraja in časa sta v podstavi besedotvornih pomenov mesta dejanja, mesta, kjer je kaj (Md/M, kjer je kaj) oziroma časa dejanja, časa, ko je kaj (Čd/Č, ko je kaj). Kljub temu, da kritik ne pozna besedotvornega pomena Čd/Č, ko je kaj, je njegovo stališče, da »kraj in čas /.../spadata skupaj« (434) nesprejemljivo, saj gre za različni podstavni propozicijski sestavini; tudi besedotvornih pomenov s (potencialno) različnimi delovalniškimi podstavami ne združujemo.

Glede na pretvorbena zvezo s propozicijo je torej besedotvornih pomenov samostalnika iz glagola sedem in ne šest (SS 1976) oziroma pet (TBA). Izpeljavni primeri zanje so lahko naslednji:

¹³ Kritik pogrša natančno predstavitev svojih besedotvornih pomenov (427–428). Ne iz SS 1976 ne iz TBA ni jasno, po katerem kriteriju jih ima v SS 1976 po šest pri izpeljavi samostalnikov iz glagolov (SS 1976, 124–130) in iz pridevniških besed (SS 1976, 130–135), iz samostalnikov pa sedem (SS 1976, 136–145): je modifikacijske pomene – kot Bajec – izenačil z nemodifikacijskimi? Pojasnila ni nobenega. V TBA (143) beremo, da se »p/omeni govorne podstave /.../ družijo (v tej teoriji) okoli petih enot, ki se skoraj vse dajo izraziti zaimkovno /.../«. Sledijo vzorci za izpeljavo samostalnika iz samostalniške besedne zveze z glagolom, pridevnikom, samostalnikom. Ni jasno, zakaj je prav v TBA, v razpravi, za katero kritik meni, da je nisem dovolj upoštevala, izgubil besedotvorni pomen *predmeta za opravljanje dejanja* tip *nos-ilec* ← [tisti, ki] nosi[-θ] -ž(ivo), in ga nadomestilo »2. orodje /.../ to, s čimer delamo – rezilo« (TBA, 143).

¹⁴ Omenjeni besedotvorni pomen imenuje Toporišič v kritiki vršilnik, v TBA, kot rečeno, ga sploh nima; v kritiki je tudi sicer kar nekaj novih (novejših) poimenovanj starih pojmov, npr. inačenjska tvorba za nekdanjo modifikacijo, sprevržena izpeljava za konverzijo.

Pov → [to, da] → De: *lov-θ*; D1 → [tisti, ki] ž → Vd: *lov-ec*; D1 → [tisti, ki] -ž → Pd: *nosi-lec*; D4 → [to, kar] → Rd: *prispev-ek*; D6 → [to, s čimer] → Sd: *bris-ača*; Ok → [tam_{m/z/s}, kjer] → Md: *gost-iščē*; Oč → [tedaj_{m/z/s}, ko] → Čd: *post-θ* (v knjigi npr. 178).

Glede na dejstvo, da je propozicija tista, ki določa, kot rečeno, število in vrsto besedotvornih pomenov, je očitanje, da sem »vršilnik izenač/evala/ s snovjo«, kritikova in ne moja »/m/isel« (428). Kot je razvidno iz kritiziranega dela, je »pomensko skupinjenje tvorjenk« (428) mogoče ne samo pri navadnih izpeljankah (kot do kritike pri Toporišiču), ampak tudi pri medponsko-priponskih zloženkah tip *pesk-o-kop-θ* ← [tam_m, kjer] *kopa [-jo] pesek {-θ}*, { } → -o-, [ ] → -θ; *pesk-*, -*kop-*, in tvorjenkah iz predložne zveze tip *za-peč-ek* ← [tam_m, kjer] *je* {za} *peč {-jo}*, { } → *za-*, [ ] → -*ek*; -*peč-*; skratka gre za vse tvorjenke tipa (a) (knjiga, npr. 176–178), tiste torej, ki pretvarjajo v priponsko obrazilo ali pripono jedro skladenjske podstave. Ko sem prišla do tega spoznanja, se mi ni bilo treba posebej truditi, »da bi izpeljankam našla vzporednice v zloženkah« (429); ne vem tudi, s čim kritik utemeljuje trditev, da »kake doslednosti v tem pogledu ni.« (429). Prav propozicijsko izhodišče omogoča ločiti besedotvorne pomene še pri izpeljanem glagolu, vendar tudi o tem kritik niti besede.

2.2.1.2 Tudi besedotvorne vrste in njihovo število je mogoče objektivizirati s skladenjsko podstavo; štiri osnovne skupine tvorjenk so določene z različnostjo skladenjske podstave obrazil, prav tako je njihova nadaljnja delitev pogojena skladenjskopodstavno – kritik kot da ni prebral niti povzetka.¹⁵

Tvorjenke tipa (a) določa, kot smo že omenili, skladenjska podstava z zaimkom ali glagolskim primitivom – »proverbom« – v jedru (x1) in stavčnim prilastkom. Z izločitvijo glagolskih primitivov – v okviru besedotvorja tistih glagolov, ki imajo enako posplošitveni pomen kot zaimki in so zato upravičeno (obrazilno) morfemizirani – je utemeljena tudi pri glagolih iz obravnavane skupine pretvorbena zveza s skladenjsko podstavo. Toporišič v okviru glagolskega besedotvorja pa tudi sicer ne pozna zaimkom vzporednega pojma »proverb« in tudi sicer nima kriterija, po katerem niza celo vrsto glagolov, ki so lahko v vlogi x1 in s tem seveda v podstavi (priponsko)obrazilnega morfema. Kako naj si razlagamo trditev, da bi »/n/atančna primerjava /.../ pokazala, kateri način je boljši« (430), ko pa tudi v tem primeru nimamo možnosti sopostavitve načel? Tako ostajajo izjave o »silni nepreglednosti« (429) potem, ko je brez pojasnila razgrajena vsebinska struktura poglavja, posamezni primeri iztrgani iz smiselne zveze in prilagojeni posameznim primerom iz SS 1976, izjave o pomanjkanju »časa /za ugotovitev/, kaj s tem /avtorica/ pravzaprav hoče« (429) diskvalifikacije s stališča strokovnega diktata.

¹⁵ J. Toporišič jih navaja v kritiki osem, od tega štiri glavne, in sicer izpeljavo, zlaganje, sestavljanje in sklapljanje (425); v SS 1976 jih ima brez rangiranja šest – izpeljava (119), zlaganje (120), sestavljanje (121), sklapljanje (122), konverzija (122), mešana tvorba (123). V TBA ta problematika ni posebej predstavljena.

Naj čisto na kratko do konca predstavimo besedotvorne vrste, ki jih je mogoče utemeljiti s skladijskopodstavno različnostjo. V tip (a) sodijo navadne izpeljanke, tvorjenke iz predložne zveze in medponsko-priponske zloženke: navadne izpeljanke določa ena predmetnopomenska beseda v prilastkovem odvisniku skladijske podstave, npr. *misl-ec* ← [*tisti, ki*] *misli* [-θ], [ ] → *-ec, misl-*;¹⁶ *gozdari-iti* ← [*biti*] *gozdar*[-θ], [ ] → *-i-ti, gozdar-*. Med navadne izpeljanke sodijo tudi konverzije, ki jih kritik obravnava kot samostojno besedotvorno vrsto (SS 1976, 122–123). Konverznost se od navadne izpeljave loči le po predvidljivosti obrazila, ko gre za tvorbo samostalnika iz pridevnika, npr. *dežurn-i* ← [*tisti, ki je*] *dežuren*[-θ], [ ] → *-i* (ev. *-ež*, ko gre za nekonverznost), *dežurn-*; pri tipu *lep-ota* (SS 1976, 122–123) govorimo lahko o konverznosti le v okviru oblikoslovja – števnost je pač oblikoslovna kategorija – na besedotvorni ravni imamo opraviti samo z obrazilno homonimijo: *lep-ota* ← [*to, da jeltista, ki je*] *lep*[-a], [ ] → *-ota, lep-*. V tip (a) sodijo še tvorjenke iz predložne zveze, ki jih v prilastkovem odvisniku skladijske podstave določa obveznost predloga, npr. *nad-streš-je* ← [*tam_s, kjer je*] {*nad*} *streh* {-o}, { } → *nad*-¹⁷ [ ] → *-je, -streh-*; *od-roč-i-ti* ← [*dati*] *rok* [-e] {*od*} (*sebe*), [ ] → *-i-ti*, { } → *od-, -roč-*; *iz-roč-i-ti* ← [*dati*] (*kaj*) {*iz*} *rok* {-θ}, [ ] → *-i-ti*, { } → *iz-, -roč-* (o prvič predstavljenem različnem tipu skladijskih podstav pri tovrstnih tvorjenkah kritik niti besede); medponsko-priponske zloženke pa določata dve predmetnopomenski besedi v skladijski podstavi, ki sta v medsebojnem razmerju, npr. *list-o-pad-θ* ← [*tedaj_m, ko*] *pada*{-jo} *listi*{-i}, [ ] → *-θ*, { } → *-o-, list-, -pad-*.

V skupino (b) so uvrščene tvorjenke, katerih obrazilo je nastalo samo iz slovnicega skladijskopodstavnega pomena; gre za zloženke s samo medponskim obrazilom. Morfemskost in s tem obrazilnost, če gremo še dalje, tudi besednost tvorjenk tipa *Slovenij-a-les* je mogoče dokazati le, če slovnični pomen skladijske podstave upoštevamo kot enakovredno pretvorbena-tvorbena gradivo: *Slovenij-a-les* ← *les* {*iz*} *Slovenij* {-e}, { } → *-a-, slovenij-, -les*. Slovničnega pomena torej ne »odvzemamo« (SS 1976, npr. 119, v poglavju K odzemanju slovničnih lastnosti v razpravi TBA, 147), ampak ga pretvarjamo v obrazilo, (pri drugih besedotvornih vrstah) sestavino obrazila. V razpravi TBA je tudi zapisano: »Zaradi preprostosti obravnavajmo (pri izbiri besedotvornega obrazila in besedotvorne vrste) dvobesedne podstave (*človek, ki dela* ali *tak pred pragom* gresta tudi mednje, saj čisto slovnične besede (*ki, pred*) ne štejejo.« (143). Gre torej za izjavo o neupoštevanju slovničnega pomena v pretvorbena-(besedo)tvornem procesu. Če pritegnemo še

¹⁶ Kako naj bi bil *dela-vec* iz *delav(en)* (op. 32)? Po katerem pravilu lahko v pretvorbena-(besedo)tvornem postopku izgine obrazilo *-(e)n*? Ali da bi bil *obračal-nik* (428) tvorjenka iz glagola in ne iz pridevnika *obračal-n(-ik)*? Da so tvorjenke kot *nehuman-ost, prednapet-θ, nadčlove(-š)ki* (426, op. 23) primeri, ki naj ponazarjajo »predpone« sestavljenk, čeprav gre za izpeljanke iz njih?

¹⁷ Res je »*nad-* 'obrazilni morfem'« in kot tak ne »spada že v govorno podstavo« (424); gre za (obrazilnomorfemsko) pretvorbo skladijskopodstavnega predloga *nad* in njemu ustrezne končnice, torej *nad + -o* → *nad-*.

stališče iz kritike, da »/g/lede 'medponskega' morfema (29) tipa -o- /je Toporišič/ že v oceni disertacije menil, da ni nič drugega kot *sredstvo nevtralizacije*« (podč. A. M.) (432), potem je kritikovo stališče o besednosti tvorjenk tipa *vikendhiša* teoretično nevzdržno – tvorjenke tega tipa (po Toporišiču) nimajo obrazilnega morfema.

Med tvorjenke tipa (c) sodijo modifikacije – sestavljenke in modificirane izpeljanke. Pri modificiranju se iz skladske podstave pretvarja v obrazilo, kot je znano, odvisni del. Iz celotne kritikove besedotvorne literature, tudi iz razprave TBA, je razvidno, da sestave doslej ni uvrščal med modifikacije kljub izjavi, da je »(po zgledu na nemško slovnico) modificiranju s priponskim obrazilom pridružil še tistega s predponskim« (425). Če velja za tvorjenke tipa (a), da je pomenska posplošitvenost vsakega po pretvorbi nastalega (obrazilnega) morfema utemeljena z njegovo zaimensko ali »proverbno« skladske podstavo, potem za modifikacijske tvorjenke lahko rečemo, da je njihovo obrazilo pretvorba omejenega in natančno predvidljivega pomena odvisne sestavine skladske podstave (x2): za predpanska obrazila npr. samostalniških sestavljenk velja, da so pretvorba vrstnih pridevnikov s pomenom hierarhičnih, časovnih in prostorskih razmerij; ne moremo se strinjati, da je to besedilo »primerljivo« s kritikovim (426), če vemo, da med skladskepodstavne prvine predpanskega obrazila (samostalniških) sestavljenk npr. v TBA (144) uvršča tudi kakovostni pridevnik *visok*, prislova *prej*, *pozneje*, besedne zveze *lepši od vseh*. Priponska obrazila modifikacijskih izpeljank pa so nastala lahko le iz kakovostnih pridevnikov – mernih *velik/majhen*, in tistih, ki izražajo (pozitivno/negativno) čustveno razmerje (*dober/slab*) – ali iz nedoločnega števnik *veliko*: *brat-ec* ← [*majhen*] *brat* [-θ], [ ] → *-ec*, *brat-*; *brez-je* ← [*veliko*] *brez* [-θ], [ ] → *-je*, *brez-*.

Med modifikacijskimi tvorjenkami sta obravnavana tudi glagol in pridevnik. Glagolski modifikacijski obrazili sta dvovrstni – izrazno samostojno tip *brc-lj-a-ti* ali pa opravlja glagolska pripona še (besedotvorno)obrazilno vlogo, npr. *kup-ova-ti*, ki pa poleg modifikacijske skladske podstave *večkrat kup-i-ti* dovoljuje še navadnoizpeljavno – *delati*, *da se kup-i-θ*. Ko kritik s primeri dokazuje, da bi bilo treba modifikacijsko tvorbo razširiti tudi na druge besedne vrste (427), sploh ne omeni, da je v zvezi z glagolom in pridevnikom to že storjeno (v knjigi npr. str. 14, 24).

Tvorjenke tipa (č) določa priredno (vezalno) razmerje skladske podstave. Tu imamo seveda lahko tudi »tri- ali večmorfemska samo medpanska obrazila« (424), npr. *italijansk-o-slovensk-o-angleški (slovar)* ← *italijanski {in} slovenski {in} angleški, { }* → *-o-*, *italijansk-*, *-slovensk-*, *-angleški*.

Ostane še sklapljanje. Nasproti Toporišičevi definiciji te besedotvorne vrste, da »/e/note večdelne podstave enostavno *sklopimo* (podč. A. M.) v novo besedo« (SS 1976, 122), sem pojem sklapljanja skušala razložiti; za to besedotvorno vrsto velja pretvorbena enakost vseh besednih sestavin podstavne besedne zveze, tudi zaimkov, členkov ipd. – vse se izrazno ohranijo in postanejo sestavina tvorjenke, npr.

se-ve-da, ne-bodi-ga-treba. Prav na podlagi teh lastnosti je ugotovljeno, da je sklapljanje edina besedotvorna vrsta, ki je vezana na naključne besedne zveze iz govora, zato tu upravičeno lahko govorimo o govorni podstavi. Nerazumljivo je, zakaj me kritik v zvezi s pojmovanjem sklopov povezuje z Bajcem (433), saj že iz slovarske definicije, ki jo je kritik izbral za citiranje, izhaja, da je »sklop – tvorjenka« (podč. sedaj, knjiga 184), torej beseda in ne besedna zveza.

Na koncu problematike v zvezi z besedotvornimi vrstami naj omenim besedotvorni algoritem. Sama tega pojma ne uporabljam, zato je govor o njegovi »imenitn/osti/« (423) v zvezi z mano brezpredmeten. Z ustreznimi oklepaji izražene pretvorbene vrednosti sestavin skladijske podstave zahtevajo le še ustrezno izrazno realizacijo, zato tudi pretvorbena-(besedo)tvorni postopek nisem nikoli številčila; kritikova interpretacija tega postopka v smislu številčne zaporednosti je samovoljna in ga spreminja v absurdnost, saj dejansko ne upošteva niti različnosti ločil (vejica, podpičje) znotraj postopka.

2.2.2 Marsikaj v zvezi s kritiko zloženek in zloženske besedotvorne vrste je bilo že rečenega – tu samo še nekaj res najnujnejših komentarjev.

Kritiko stališče »/k/aj zlaganje je, je načeloma že dolgo znano« (431), konkretno zira v knjigi poglavje Iz zgodovine obravnavanja tvorjenk, zlasti zloženek slovenskega knjižnega jezika (33–50), kjer so predstavljena različna pojmovanja (tudi) te besedotvorne vrste in izpostavljena tista, ki so mi najbližja (Breznik 1944). Ker kritik trdi, da »v `SS 1976, 120' /ni/ nobene /.../ izjave, 'da je vezni samoglasnik tožilniški ali roditeljski ali da je končnica imenovalniška'« (431), naj citiram ustrezno mesto: »Večdelna govorna podstava se večinoma poveže z *veznim samoglasnikom* ali pa z *imenovalniško končnico*, kar nekončnemu delu podstave jemlje slovnične značilnosti; vezni samoglasnik je tudi *tožilniški* ali *roditeljski*« (podč A. M.). Ponavljam že večkrat izrečeno stališče, da vztrajanje pri »končnicah«, ko gre za obrazilni morfem, vnaša funkcijsko zmedo (neločevanje besedotvornih in oblikoslovnih funkcij), v čisto konkretnem primeru pa je izjava, da »*imenovalnišk/la/ končnic/la/ /.../* nekončnemu delu podstave jemlje *slovnične značilnosti*« (poudarila A. M.) nerazumljiva.

V zvezi z »nerazvidno/stjo/ razpravlja/nja/ o razliki med pripono in priponskim obrazilom« (432), dodajam še razliko med predpono in predponskim obrazilom ter medpono in medponskim obrazilom. Sama torej ločujem med pojmom obrazilo in obrazilni morfem: pri sestavljenkah, npr. *pra-domovina*, modifikacijskih in navadnih izpeljankah, npr. *brat-ec, lov-ec*, in zloženkah tipa *sever-o-vzhod* sta pojma prekrivna, saj gre za enomorfemsko obrazilo, pri tvorjenkah iz predložne zveze, npr. *pod-brad-ek*, in zloženkah tipa *mul-o-vod-ec* ali prirednih, npr. *slovensk-o-češk-o-poljsk-o-ruski*, pa je obrazilo vedno dvo- ali (pri prirednih zloženkah) celo večmorfemsko z morfemi, ki imajo zelo različne pretvorbe v skladijsko podstavo (gl. primere zgoraj). Ker skušam ločiti zloženske pripone (hkrati verjetno tudi pripone tvorjenk iz predložne zveze tip *brez-rok-θ*) – podobno kot pred mano že R. Perušek,¹⁸ vendar z diahronega vidika – ne gre za »besedovanje«, ampak za

dejstvo, da so »/i/zrazno pripone zloženek glasovne, in sicer soglasniške, ali pa je pripona neglasovna (ničta)« (432). Samo ta dva tipa pripon sta tako vsebinsko (skladenjskopodstavno) kot tudi distribucijsko lahko vezana le na zloženske (in tvorjenke iz predložne zveze) – skratka na obrazilno dvomorfemske tvorjenke; za primer vzemimo pripono $-\theta$, ki se kot pretvorba *tak, ki* ne more pojavljati kot (izpeljavno) priponsko obrazilo, torej le *bel-o-rok- θ* , *dolg-o-nog- θ* , *brez-rok- θ* , ali primere samo na zložensko podstavo vezane razvrstitve *mul-o-vod-ec*, *um-otvor- θ* , *hitr-o-pis- θ* , *prav-o-pis- θ -je*; res so »pripone zloženek tudi zložne« (432), vendar v nobenem od omenjenih vidikov – skladenjska podstava, razvrstitev – niso samo zloženske, ampak so to vedno tudi (izpeljavna) priponska obrazila.

Še nekaj besed o t. i. »napačn/i/ določnostn/i/ končnic/i/« (437, op. 70). Sama ločujem med vrstno pridevniško pripono (priponskim obrazilom) **-ni**, npr. *sonč-ni* (*žarek*), in kakovostno pridevniško pripono (priponskim obrazilom) **-en**, npr. *soč-en* (*nasmeh*). Obe skupini pridevnikov se še najhitreje ločita po sposobnosti stopnjevanja, ta je vezana samo na kakovostne, npr. *zelo sončen*, morda celo *sončnejši*; ostaja torej *dvajsetlet-ni* (437, op. 70) ipd. (gl. gradivo v knjigi, 91–104), ker ne gre za »določnostno končnico«, ampak za vrstno pridevniško pripono **-ni**.

Delitev zloženek v Slovenskem skladenjskem besedotvorju je res drugačna kot v SS 1976 (433). Glede na to, da je težišče besedotvorne razčlenitve vezano na (besedotvorno) skladnjo, je tudi sistemizacija zloženek skladenjskopodstavna; to pove tudi naslov enega izmed temeljnih poglavij knjige – Delitev zloženek na podlagi zgradbe skladenjske podstave (53). Kot izhodiščna delitev se tako izkaže skladenjskohierarhična – podrednost, prirednost (zaporedje od pogostejšega k manj pogostemu), za razloček od SS 1976, kjer je izhodiščna delitev besednovrstna – Zlaganje samostalnikov, (SS 1976, 145), Zlaganje pridevniških besed (155) itd.

Med podrednimi zloženkami so posebej predstavljene tiste z določujočo sestavino *sam-*, in sicer najprej medponsko-priponske, znotraj teh še dalje na podlagi pomena besede *sam*, in na samo medponskoobrazilne. Očitek, da pri teh zloženkah ne »loči/m/ tistega, kar je res iz glagolske govorne podstave« (436) lahko nastane samo ob neupoštevanju uporabljenih delitvenih (skladenjskopodstavnih) kriterijev.

2.2.3 Naglasni problematiki, ki obsega v knjigi vsega skupaj nekaj strani, je Toporišič posvetil tretjino svoje ocene in pri tem pritegnil tudi kritiko disertacije celo s tonematiko, ki je, kot rečeno, sedaj opuščena. (Prim., med drugim, op. 62.)

Naglasna problematika je v knjigi omejena na mesto in število naglasov v zloženkah. Velja načelno pravilo, da so priredne zloženske vedno večnaglasne – z naglasom na vsaki korenskomorfemski sestavini besedotvorne podstave, npr. *bélomód-ro-rděč* – podredne pa eno- ali dvonaglasne; načeloma je vedno naglašena

¹⁸ Prim. R. Perušek, Zloženske v noveji slovenščini, Izvestja novomeške gimnazije, Novo mesto, 1890, 3–42.

desna, jedrna sestavina besedotvorne podstave, npr. *belorók, knjigovéz, volkodlák*, leva pa v primerih, ko je pripona zloženke zložna (homonimna z izpeljavnim priponskim obrazilom), določujoča sestavina besedotvorne podstave pa tvorjena, npr. *denárnogospodárski, céstneprométni*,¹⁹ ali ko gre za prevzet besedotvorni postopek in za medponsko obrazilo, ki je homonimno z (imenovalniško) končnico, npr. *Slovénijalés, víkendθhíša*. Velja torej, da je »i/zhodiščno pravilo za določanje števila naglasov /.../ morfemska zgradba tvorjenke« (Slovensko skladijsko besedotvorje, 114).

Mislím, da ne gre za »ruš/enje/« (435) Toporišičeve naglasne teorije, prej za njeno pogrešanje. Ni jasno, na kaj se opirajo stališča, da bi bila za število naglasov odločujoča besednovrstnost skladijskopodstavnih besed – npr. glavni števník v skladijski podstavi naj bi povzročal dvonaglasnost zloženke, torej *črnoók* : *dvóók* – stavčnočlenskost v okviru tvorjenke – »/p/o dva naglasa imajo zloženke, pri katerih je prvi del nekaj prislovni prilastek«, npr. *cerkvénoupráven* – pa tudi (jezikoslovno neizražen) občutek zloženosti.²⁰ Rešitve v SSKJ, ki se naslanjajo na navedena Toporišičeva izhodišča, pa niso ravno spodbudne (v kritiki npr. 435, 436), saj so prav te rešitve v veliki meri povzročile, da sem začela premišljati o naglasu drugače.²¹

3 Izjemno težko mi je bilo odgovarjati na oceno J. Toporišiča – ne zaradi strokovne kritike, ki me je konec koncev opozorila tudi na nekaj čisto tehničnih napak, za katere sem dolžna opravičilo, ampak zaradi nerazumljive kritikove težnje po strokovnem (jezikoslovnem) diktatu.

¹⁹ »O naglasu zloženek z razmernim pridevnikom« (438) na navedenih straneh res ni nič rečenega, zato pa beremo na str. 114: Zloženke s tvorjenim pridevniškim prilastkom, bi bile prej dvonaglasne, npr. *brónastobárven* /.../«.

²⁰ Prim. J. Toporišič, O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij, Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika, Maribor 1978, 211–223, cit. 217 (prva objava Besede z dvema naglasoma, Jezikovni pogovori II, Ljubljana 1967).

²¹ V SSKJ prim. rešitve kot *jájčastolísten* : *bakrenobárven* ali *kínoobiskoválec* : *davkopláčeválec*.

SUMMARY

Jože Toporišič's extensive, conspicuously inimical review of my book *Slovensko skladenjsko besedotvorje* ('Slovene Syntactic Word Formation', Ljubljana, 1988) is based on the reviewer's conviction of the "[un]shake[ableness]" of his "word-formation theory" (SR 1990, p. 421). A characteristic of the review is that its negative attitude is further intensified by adducing under scrutiny my doctoral dissertation, successfully defended eight years ago, particularly those sections thereof that were not included in my book, by adducing the reviewer's (and ignoring anybody else's) evaluation of my dissertation, as well as by other, more or less subjective, valuational elements.

The starting point of my book is the comprehension that word formation is an issue belonging to the syntactic area (of the system of language): a complex word (a derivative) is a transformation of a defined phrase, i. e., of the syntactic base, which is simultaneously a unit of what has been termed 'word-formational syntax'; thus the syntactic base as a potential (deep-structure) derivative can only be a part of the linguistic system, and not of speech (de Saussure's parole) as the reviewer claims (422).

Since I consistently adhere to the awareness of the transformational-generative relationship between syntax (a defined phrase, i. e., the syntactic base) and a derivative (a morphemic phrase determined by the syntactic base and having the properties of a word), I use that relationship also to substantiate the word-formational meanings and word-formative types, the former by means of the "sentence proposition," i. e., the semantic makeup underlying a (clausal) sentence, the latter by means of the structure of the syntactic base; on the other hand, the reviewer's number of either word-formational meanings or word-formative types varies (cf. his *Slovene Grammar*, 1976, and his "Theory of the word-formation algorithm," SR 1980), nor can one find the criteria underlying his decisions.

I maintain that the place and number of stresses in a compound depends first of all on the coordinateness/subordinateness of the syntactic base: coordinate compounds with an interfixal formant have as many stressed syllables as they have root-morphemic elements, e. g., *slovénsko-italijánsko-némški* ('Slovene-Italian-German', adj.), while subordinate compounds are always stressed on that part of the word-base which originated from the full word functioning as the head word of the syntactic base, e. g., *črnoókl/enoók – črno oko / eno oko*; an additional stress on the left constituent is contingent primarily on the morphemic structure of the compound and on the type of suffixal morphemes. The reviewer's standpoint that the number of stresses in a compound depends on the parts of speech and sentence elements (in the syntactic base) and on the sense of "derivedness" is unfounded.